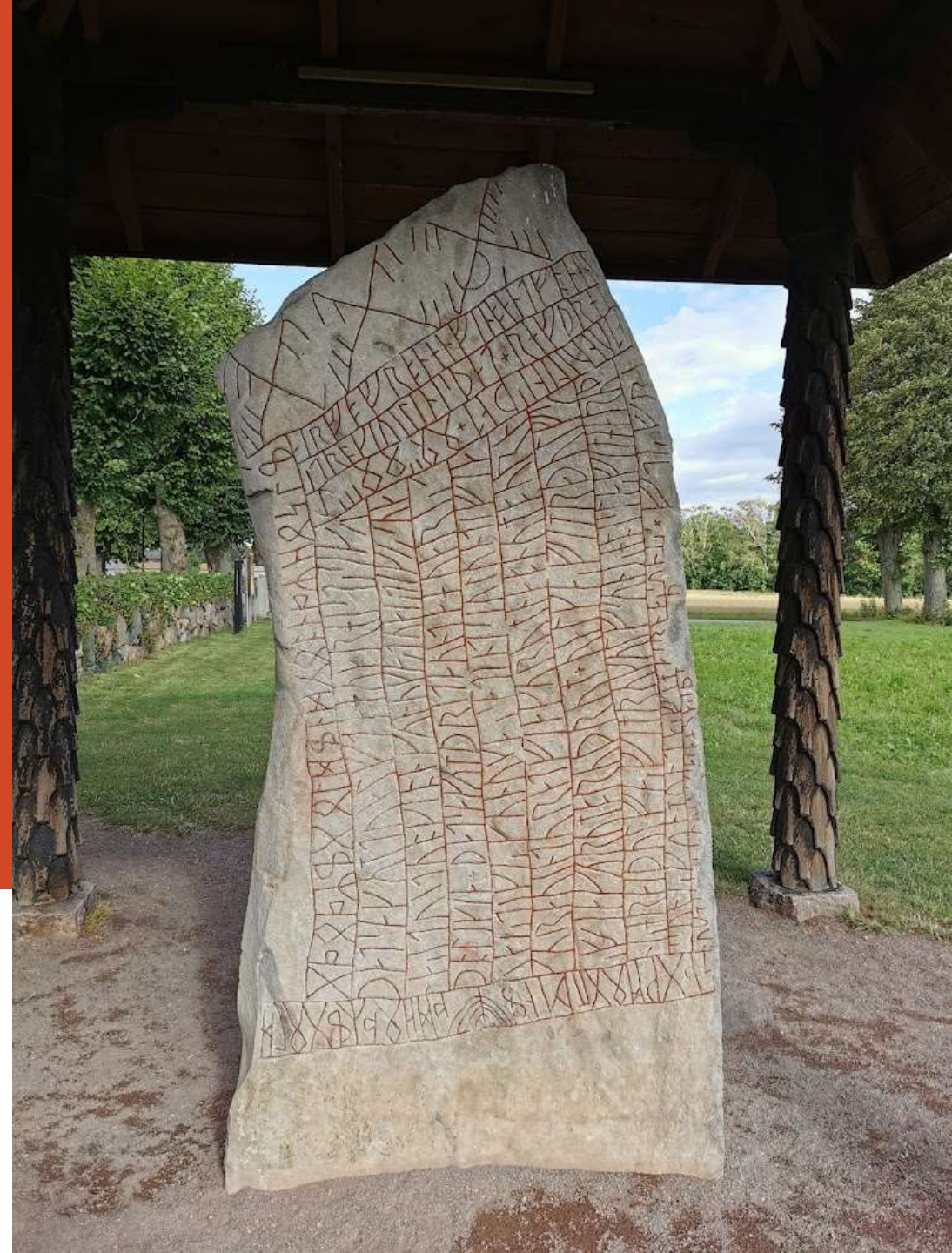

Rím og hljóðkerfi, nýjar athuganir

Rask ráðstefna 28. janúar 2023

PhD Þorgeir Sigurðsson

Hverju breyta nýjar athuganir um rím og hljóðkerfi?

Þetta er kennsluefni ,tutorial' um nýjar greinar um uppruna ríms og um hljóðkerfi Norrænu. Sérstaklega er fjallað um eftirfarandi greinar:

2021. Þorgeir Sigurðsson. Haustlǫng. How rhyme and syntax interact in early Old Norse dróttkvætt. *Íslenskt mál 43*, 13–32.

2023. Þorgeir Sigurðsson. How inaccurate rhymes reveal Old Norse vowel phonemes. *Mál og Minne*, líklega vorhefti.

Nýlegar greinar um dróttkvæðan hátt

- **2023.** Þorgeir Sigurðsson. How inaccurate rhymes reveal Old Norse vowel phonemes. *Mál og Minne*, líklega vorhefti. A peer reviewed article
- **2006.** Haraldur Bernharðsson. Göróttur er drykkurinn. Fornmálsorð í nútímabúningi. *Gripla 17*, 37–73. A peer reviewed article
- **1963.** Hreinn Benediktsson. Phonemic Neutralization and Inaccurate Rhymes. *Acta Philologica Scandinavica* 26,1-18. A peer reviewed article
- **2016.** Þorgeir Sigurðsson. Tvískelfdur háttur og Rekstefja. *Són* 14: 37–74. A peer reviewed article.
- **2021.** Þorgeir Sigurðsson. Haustlǫng. How rhyme and syntax interact in early Old Norse dróttkvætt. *Íslenskt mál* 43, 13–32. A peer reviewed article
- **2001.** Þorgeir Sigurðsson. Rímstuðlar - Um tengsl ríms, atkvæðaskiptingar og stuðla í íslenskum skáldskap. *Íslenskt mál* 23: 215–227. Var birt sem *fluga*.
- **2016.** Þorgeir Sigurðsson. The alliterative, rhythmic and stanzaic constraints on verbs in dróttkvætt lines. *Approaches to Nordic and Germanic Poetry*: 257–278. In Kristján Árnason, Stephen Carey, Tonya Kim Dewey, Haukur Þorgeirsson, Ragnar Ingi Aðalsteinsson og Þórhallur Eypórsson. Institute of linguistics, University of Iceland, Reykjavík. A peer reviewed book-chapter

Tölum fyrst um orðið rím.

Okkur er óhætt að tala um rím í dróttkvæðum, þótt Snorri Sturluson hafi ekki gert það. Orðið hending er ekki betur skilgreint en orðið rím.

Snorri talaði um **aðalhendingar** (heilrím) og **skothendingar** (hálf rím, samhljóðarím)

Dæmi í Háttatali um **aðalhendingu** er: **friðrofs : ofsa**

Dæmi um **skothendingu** er: **jörð : fyrðum**

Snorri útskýrði ekki eiginleika hendinga. Hann sagði t.d. að í runhendum hætti væru aðalhendingar, sem við myndum kalla endarím (kvenrím eða karlrím), t. d.: **fjörum: gunnörum.**

Tölum um hvernig hlutir þróast. Okkur er samt að hugsa eins og Snorri gerði í Snorra-Eddu:

Áður var óregla í dróttkvæðum

Í sumum línum voru aðalhendingar, í öðrum skothendingar, stundum vantaði hendingar.

Snorri lýsti óreglulegum kveðskap kveðskap í Snorra-Eddu.

Svo varð regla

Eingöngu aðalhendingar í jöfnum línum.

Eingöngu skothendingar í oddalínum.

Snorri Sturluson í Snorra-Eddu lýsti „réttum“ dróttkvæðum hætti eins og hann notaði sjálfur um 1200.

Tölum næst um tvö elstu kvæðin – auðvitað er þetta kjánalegt

Ragnarsdrápa um 850 - Óregluleg

Atkvæðafjöldi er reglulegur.

Skipting í vísuhelminga er regluleg.

Stundum er rím í miðju vo. í stað enda.

Stundum er skothending í stað aðalhendingar.

Stundum er ekkert rím í stað skothendingar.

Stundum eru áherslulaus atkvæði í byrjun jafnra lína.

Haustlöng um 900 - Næstum regluleg

Stundum er ekkert rím í þar sem eiga að vera skothendingar.

Aðalhendingar eru með ónákvæmu rími: *a:ɔ, ja:jɔ*.

Í kveðskap Snorra um 1200 er hinsvegar engin óregla og ekkert ónákvæmt rím.

Fremur en „þróun til reglu“ segjum við að nýjar einingar hafi smám saman bæst við bundið mál.

1) Hrynjandi	Sam Indó-evrópskt
2) Stuðlar	Sam-germanskt
3) Samhljóðarím	Í kveðskap Braga
4) Heilrím	Varð til í Haustlög
5) Erindaskiptingar	Þær sjást á Röksteininum

Nánar um rím og stuðla:

Augljós líkindi eru með stuðlum og rími, sem atkvæðaskipting sýnir:

Of.si

Á.i

Ká.tir

Á.sta

2001. Þorgeir Sigurðsson. Rímstuðlar - Um tengsl ríms, atkvæðaskiptingar og stuðla í íslenskum skáldskap. *Íslenskt mál* 23: 215–227. Var birt sem *fluga*.

Tölum næst um erindaskiptingar

Röksteinninn frá 9. öld

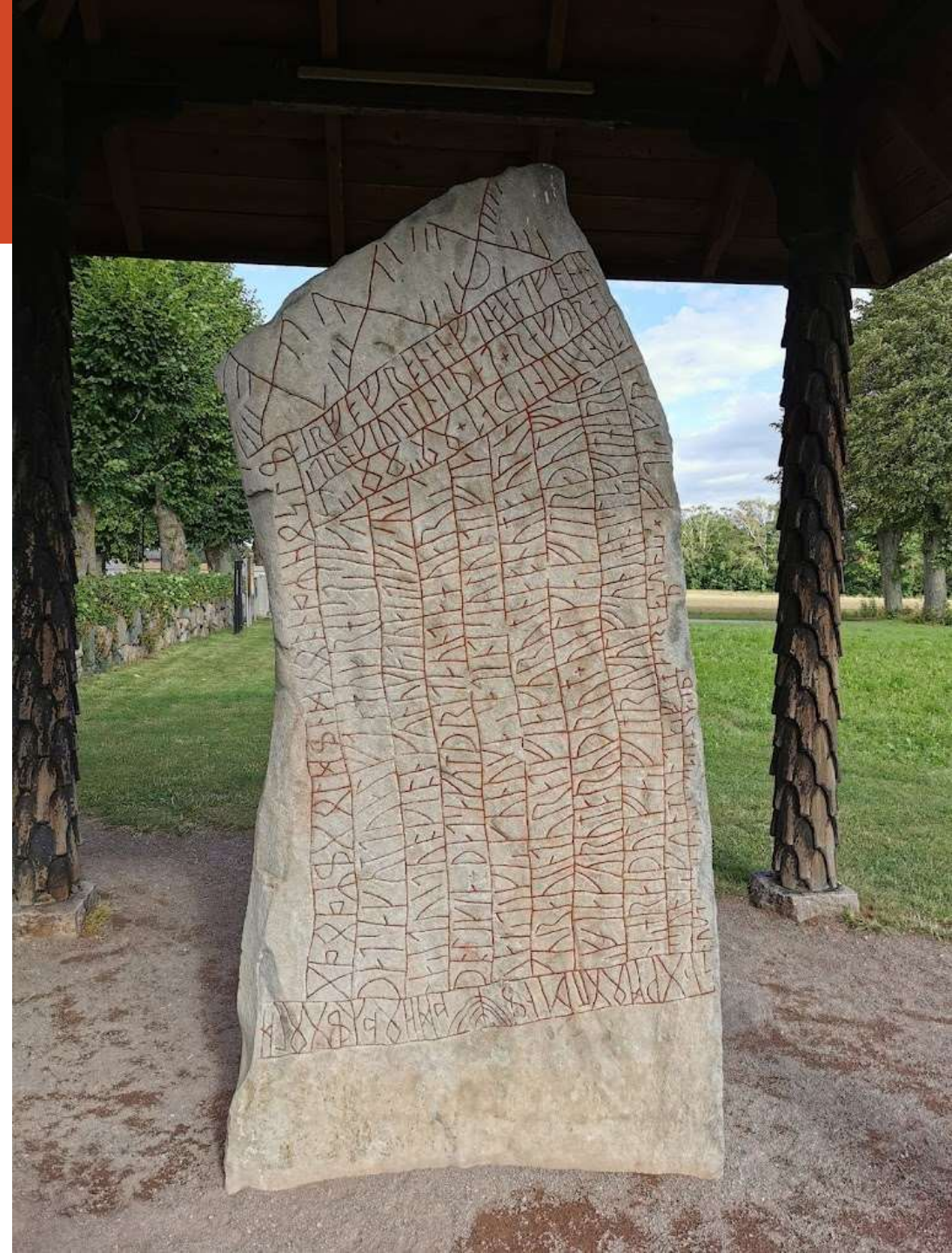
Réð Þjóðríkr

hinn þormóði,
stillir flotna
ströndu Hreiðmarar

Sitr nú görr

á gota sínum
skildi of fatlaðr
skati mæringa

Setningaskipan
fyrir „upphaf
máls“skiptir í
vísuhelminga,
erindi

Nánar um línur sem skipta kveðskap í einingar (upphaf máls)

- 1) Með umsögn, sem er ekki aftar en í 4. bragstöðu,
  - 2) eða Hefjast á samtengingu (undirskipaðri setningu).
  - 3) Sögn í aðalsetningu þarf að vera í 1. eða 2. stöðu setningar.
  - 4) Umsögn má ekki hafa stuðul (nema hún standi fremst) eða sé undirskipuð.
- Þetta er snúið en engar undanþágur eru leyfðar

2016. Þorgeir Sigurðsson. The alliterative, rhythmic and stanzaic constraints on verbs in dróttkvætt lines. ***Approaches to Nordic and Germanic Poetry***: 257–278. In Kristján Árnason, Stephen Carey, Tonya Kim Dewey, Haukur Þorgeirsson, Ragnar Ingi Aðalsteinsson og Þórhallur Eypórsson. Institute of linguistics, University of Iceland, Reykjavík. A peer reviewed book-chapter.

Í Haustlög frá um 900 kemur heilrík fyrir í fyrsta skipti!

- Í Haustl. er alrík ekki skyldubundið í línum með upphafi máls (línum sem gætu skipt kvæðum í erindi). Sama regla gildir í öðrum kvæðum frá 10. öld.
- Í Haustlög er rík fastbundið í næsta öftustu stöðu.
- Höfuðstafur er alltaf fremst í vo.
- **Í kvæðinu er engin óregla nema í kvæðinu er „ónákvæmt rík“**

Erindi 10

- Urðut bjartra borða
- byggvendr at þat hryggvir:
- **þá vas lö- með jötnum**
- -unnr nýkomin sunnan.
- **Gerðusk allar áttir**
- Ingvi-Freys at þingi
- (váru heldr) ok hárar
- (hamljót regin) gamlar

Í Ragnarsdrápu frá 9. öld er skyldubundið hálfrím

- Í jöfnum vísuorðum þarf að vera rím á milli atkvæði.
- Fjórða hvert vo. þarf að hafa upphaf máls (vera erindalína).
- Í Ragnarsdrápu er ekki búið að fastbinda staðsetninga á rími í vo.
- eða höfuðstaf fremst í vo.
- **Í kvæðinu er engu að síðu engin óregla**

Nánar um rímið í Haustlöng:

2021. Þorgeir Sigurðsson. Haustlöng. How rhyme and syntax interact in early Old Norse dróttkvætt. *Íslenskt mál* **43**, 13–32.

Af hverju má sleppa hálfrími í línunum með upphafi máls í (erindalínum)?

Í greininni um Haustlöng (2021) lagði ég til að Þjóðolfr hefði ekki viljað gera óhóflegar kröfur til vísuorða í erindalínum.

Hér bendi ég á, til samanburðar og til stuðnings, að í tvískelfdum hætti er krafan um erindalínur lögð til hliðar.

Tvískelfdur háttur gerir gríðarlegar kröfur til oddatölu vísuorða: Þau urðu að hafa stuðla í 1. og 3. bragstöðu og rím í 1. eða 2. bragstöðu. Fyrstu þrjár bragstöður þurftu að hafa þung atkvæði (venjulega í nafnorði/ ekki sagnir).

Rekstefja, erindi 4

- **Fémildir fylkir vildi**
firna mǫrg ok hǫrga
blóthús brenna láta;
bað heiðin goð meiða.
Siðvandr síðan kenndi
sannhróðigr trú góða
herlundr hǫlða kindum.
Hann vas ríkstr konungmanna.

Hér, eins og annars staðar í tvískelfdum hætti eru reglur um setningaskipan brotnar.

Erindaskipting er með rekstefi.

Nánar um tvískelfdan hátt:

2016. Þorgeir Sigurðsson. Tvískelfdur háttur og Rekstefja. **Són** 14: 37–74. A peer reviewed article.

Var alrímið sem kynnt var í Haustlöng reglulegt?

Hreinn Benediktsson taldi að tvö sérhljóð gætu rímað ef þau væru jafngild í einhverju hljóða-umhverfi og að þau væru hljóða-nágrannar.

Þetta gildi um rímið $a : \varnothing$ og um rím milli nefjaðra og munnkveðinni sérhljóða.

$a : \varnothing$ eru jafngild í rími ef í næsta atkvæði er u .

nefjuð og munnkveðin sérhljóð eru jafngild í nágrenni m eða n

Kenning Hreins tengir saman rím og hljóðkerfi

Með kenningu sinni gaf Hreinn hljóðkerfislega skýringu á ónákvæmu rími („phonemic explanation“).

Það má orða kenningu hans þannig:

Sérhljóð sem eru ekki fyllilega aðskilin hljóðkerfislega eru ekki heldur fyllilega aðskilin í rími.

Er þetta ekki nákvæmlega það sem við helst vildum hafa?

Nánar um rímkenningu Hreins:

1963. Hreinn Benediktsson. Phonemic Neutralization and Inaccurate Rhymes. ***Acta Philologica Scandinavica*** 26,1-18.

Kenning Hreins nær ekki aðeins til u-hljóðvarps og nefhljóða –sbr. rísandi tvíhljóð.

Rím í Höfuðlausn Egils
frá um 950:

2. Buðumk hilmir **lǫð**,
þar ák hróðrar **kvǫð**,
berk Óðins **mjǫð**
á Engla **bjǫð**;
4. Óx hjǫrva **glǫm**
við hlífar **þrǫm**,

10. Rauð hilmir **hjǫr**,
þar vas hrafna **gjǫr*** var áður **ø eða ǫ**
fleinn hitti **fjǫr**,
flugu dreyrug **spjǫr**;
17. mjǫk's hǫnum **fǫl**
haukstrandar **mǫl**;
glaðar flotna **fjǫl**
við Fróða **mjǫl**.
20. kannk mála **mjǫt**
of manna **sjǫt**;

*[4] **2006**. Haraldur Bernharðsson. Göróttur er drykkurinn. Fornmálsorð í nútímabúningi. *Gripla 17*, 37–73.

Skoðum rím rísandi tvíhljóða

Á 10. öld rímuðu *a* og *ja* ekki fyllilega saman, og *ó* og *jó* rímuðu alls ekki saman.

Í Haustlög eru tvö eftirfarandi vísuorð:

- 1) leik- **blaðs** -reginn **fjað**rar
- 2) Hildar **vetts** ok **þjaza**.

Rím a : ja og ó : jó á 11. öld

Á 11. öld rímuðu *a* og *ja* ágætlega saman, en *ó* og *jó* rímuðu næstum aldrei saman. Af hverju er þessi munur?

Það er munur á þeim varðandi jafngildi.

jó og *ó* eru ekki jafngild í *ljón* og *lón*, *rjóða* og *róða*. Auk þess er hvorki til *vó-* né *vjó-*. /jó/ og /ó/ eiga sér ekki jafngildisumhverfi eins og /ja/ og /a/

Varða (ekkert *vjarða*), *lama* (ekkert *ljama*), *rani* (ekkert *rjani* (og til viðbótar *blað* og *bljað* o.s.frv.)

Meira um ónákvæmt rím

2023. Þorgeir Sigurðsson. How inaccurate rhymes reveal Old Norse vowel phonemes. ***Mál og Minne***, líklega vorhefti.

Var einhver á undan Þjóðólfi ór Hvini með rím?

Vísan er með flétturími, en að auki regluleg skv. dróttkvæðahefðinni

- unz hrynsævar **hræva**
- hund ǫl-Gefnar fundu
- leiðipír ok **læva**
- lund ǫl-Gefnar bundu.

< **hér er rím! (þf. og þgf. þý)**

Við megum vera stolt af: 😊

- Þjóðolfi ór Hvini
- Fyrstu málfræðiritgerðinni
- Snorra
- Agli
- Hreini

Enska rímkvæðið? Gosforth fishing

Er líklegt að enska rímkvæðið sé eldra en Höfuðlausn?

Heldur einhver að steinarnir í Gosforth séu ekki norrænir?

Goðafræði Norðmanna og Íslendinga eftir heimildum.
Híð íslenska bókmentafjelag, Reykjavík. Bls. 63.
Steinninn er í Kumbríu.

